

Дар ҳар кишваре ки тассубу хурофот, нодонӣ, ҷаҳл ва бовармандӣ ба шаклҳои мухталифи истибдод зуҳур мекунанд, дар он сарзамиҳи ҳеч ҳакқи озодӣ лабханд наҳоҳад зад. Ин ба он маънист, ки озодиро танҳо инсонҳои соҳибдонишу вораста, ки бо қушиш талош ва чӯйӣ аз роҳи ҳираду андеша тавонистаанд ҳуду ҷаҳонро шиносанд дарк карда метавонанд. Миллате, ки барои ўвакт ва умр арзишне надорад, ў наметавонад моҳияти вучуди ҳудро дар олами ҳастӣ ташхис бидихад. Ҳамчунин ҳеч гоҳ қушиш ба ҳарҷ намедихад, то ҷойгоҳи ҳуд ва ҷаҳони мавҷудро аз диди арзишӣ баррасӣ намояд, ў ҳеч замон тан ба фахми ҳакикат наҳоҳад дод. Камвे, ки афкори баста ва наандешидану бовармандиро бар шууру андеша тарҷема медиҳад, ҳеч гоҳ ба ҳакикати олами ҳастӣ даст наҳоҳад ёфт, зеро ў хислати пӯёиву чӯёиро, ки асли моҳиятии инсонанд, маҳдуд карда ё аз он даст қашидааст. Инсон будан ин соҳиби ҳираду андеша ва тафаккури таҳлилий будан ва дар ин роҳ ҳамеша чӯёву пӯё будан аст. Вакте инсон ҳираду андеша тафаккури таҳлилиро аз даст дод, ё аз онҳо даст қашид, шояд маҳлуки инсонманд аст, вале он чун бардае дар ихтиёри қасон қарор ҳоҳад гирифт. Инсоне, ки наметавонад фахму дарки айни аз ҷаҳон дошта бошад, ба тарзи табии он аз қистӣ ва ҷистии ҳуд, моҳияти вучуд ва ҷойгоҳашро низ дар ин олами нопайдоканор дарку фахм карда наметавонад. Ҳама ҷизро бо соддабоварӣ ва балоҳат қабул мекунад,

Нодонию балоҳати ҳудро аз рӯи таассуб ҳамчун ҳакикати бебаҳси олами ҳастӣ баррасӣ мекунад, ки чунин тарзи рафттору муносибат боиси дар тафаккури мардумони оғоҳу донишманд мавриди нописандӣ ва ҳандаҳаришу беэътибор шуморидани фард, гуруҳи иҷтимоӣ ё ҳалқият мегардад.

Кобили зикр аст, ки дарку фахми дуруст ва баробар ба айнияту ҷоизияти олам аз сатҳи омӯзишу парвариш маншаъ мегирад. Ҳар қадар дар барномаи таълимии омӯзишу парвариш, дарки ҳакикату ҷоизияти ҷаҳон дуруст инъикос ёфта бошанд ва онон мавриди

дарки дурусти хонанда карор бигиранд, хамон андоза чахонбинию чахонфаҳмӣ ва сатхи тафаккуру хирадандешй ахли чомеа боло меравад ва тагийр мейбад. Баръакс дар хар чомеае ки омузишу парвариш на дар чорчубахои илмӣ ва маъруфу шинохта шудаи умумибашарӣ ба роҳ монда шуда бошанд, дар он чо фаҳм ва дарки галат аз хаводиси табиию иҷтимоӣ берун омада, бовармандиву хурофаандешй авлаият пайдо мекунад.

Фард ва ё гурухи иҷтимоӣ, ки пайваста дар чустучӯи чуниу ҷароии хаводис аст, хамеша метавонад ба дурустии падидаҳо, чи тавр сурат гирифтани онҳо ва конунмандии дохилии тагийрпазирӣ онҳо пай мебарад. Хар қадар зехни фард дорои пурсиҳои бештар бошад, хамеша барои дарёфти маълумоти бештар худро ва нерухои инсонӣ ё хирадии худро сафарбар месозад. Баръакс хар қадар инсон чустучӯгариро аз даст дихад, хамон қадар ҷаҳони маънавиаш хурду кучак мешавад. Танҳо инсони чӯстугар аст, ки аз неруи зехнию хирадии худ ба тарзи аҳсан истифода мекунад. Посухчӯҳо фардро мачбур месозад, то ҷиҳати дарёфти ҳакикати падидаю ашёҳо нерухои инсонии худро сафарбар созад. Баръакс нафароне, ки зехнияти чустучӯгарро саркӯб месозанд, онҳо дар маҳдудуаи фикрӣ бокӣ мемонанд ва ниҳоятан соддабовар ва тааассубзэдэвүү хурофотй мешаванд. Инсоне, ки чустучугариро аз даст медиҳад дар назараҳо хамеша бутҳои зехни месозад, ки тамоми бузургиву шаҳоматро ба онҳо бахшида ба ибораи дигар мадюну мафтуни сохтаҳои зехниаш мешавад ва аз худ нерухои инсонӣ ва моҳияти инсониаш бехабар мегардад.

Карнхост, ки мардумони сарзамини мо бо чунин навъи тафаккур худӣ ва хувийяташро аз даст додааст. Чунин навъи биниш дар тули карнҳо ҷомеаро дучори сардаргумии хувийятӣ ва фарҳангӣ намудааст. Ин гуна тафаккур боиси он мешавад, ки хамеша байни ҷомеа ва раҳбарияти сиёсии вакт тафовути зехнӣ ба амал ояд.

Дар дарозои таърих (дар назар аст то омадани инкилоби Бухоро) тамоми низомҳои сиёсие, ки сари кудрат омадаанд, онҳо бештар аз маҳдуд кардани тафаккури чустучӯгар шурӯъ намудаанд. Қушиш ба ҳарҷ додаанд, то худро ҳамчун нафарони бартар ва то андозае кудсию фарозамини чилва диханд ва дар ҷашми мардумон ҳамчун як муъчизаи осмонӣ чилва кунанд. Чунин навъи хокимиyaҳо бештар аз нодонӣ, соддабоварӣ ва яксонандешӣ суд чӯстаанд ва аз ин рӯ ҳеч гоҳ қушиш ба ҳарҷ надодаанд, то мардумон дорои зехнияти чустучӯгар ва хирадандеш шаванд. Дар бунёд ҳар гуна хокимиyaҳо, ки мустакар мешавад, он аз номи мардум баромад мекунад, валие бо гузашти вакт онҳо чун дарк менамоянд, ки бедонишию соддабоварӣ ва тафаккури баставу хурофотй барояшон манфиатовар аст, ҳамин масирро думболагирӣ мекунанд ва на ба хотири боло бурдани тафаккури иҷтимоӣ, ки он пеш аз ҳама марбут ба абзори хувийятсозии миллӣ аст, кор мегиранд, балки баръакс манфиатҳои кучаки замонии худро бар дурнамои рушду таҳқими миллӣ таквият медиҳанд.

Агар ба ташаккулёбии давлатхой миллии аврупой назар афканем хохем дарёфт, ки онхониз то замони мавчудияти хокимиятхи теократий, баҳусус то давроне, ки хокимияти сиёсий бардасти рухониён буд, чунин навъи андешаи баста ва соддабоварию камдонишӣ тарҷех дода мешуд. Аврупоиён низ бо дарки ин нукта ки илму дониш ва дарки ҳакикати табиат ба онхонимонияти бештари рушдро мухаё месозад, тасмим гирифтан, ки бешттар ба сатҳу сифати омузишу парвариш тавачҷӯҳ зоҳир намоянд ва онро ба василаи асосии пшбурди миллатхой худ табдил диханд. Як нукта кобили зикр аст, ки пас аз заволи императории Рим аврупоиён навъи давлатдории миллӣ ва дунявиро рушду такомул доданд. Бадин восита онхони ба натиҷае расидаанд, ки ҳар кадар афроди миллат донишмандтар, огоҳтар, ҷӯётар ва пӯётар бошад ҳамон андоза миллат шукуфо мешавад ва пояҳои давлатдорӣ мустаҳкам гардида, иқтидори давлат ҳамчун ниҳоди асосии сиёсий ҷӣ дар доҳил ва ҷӣ дар муносабати байналхалқӣ дорои иқтидори бузург мешавад.

Пазируфтани низоми демократӣ ва интиҳобӣ будани роҳбарияти сиёсий низ маҳз ба ҳамин тафаккур алокамандӣ дорад, ки зехниятсозии бутпарастона дар ҷомеа барҳам дода шавад. Ҳар фард бояд дарк намояд, ки ўдорои иқтидори бузурги инсонӣ аст ва бо истифодаи дуруст аз ин неруҳои инсониаш метавонад ба бузургтарин шаҳсият табдил ёбад. Яъне набояд ўкомилан мадюну мафтуни дигарҳо шуда, асолату моҳияти худро аз даст бидихад. Чунин тарзи тафаккур ки аз донишмандони бузурги аспи рушангарӣ шурӯъ мешавад, тавонистааст дар Аврупо як инкилоби фикриро ба миён оварад ки онхони бешттар ба худ такъя қунанд ва ҳар кадоме дарк намояд, ки ўдорои тамоми неруҳои бузурги инсонӣ аст, ё ба фармудаи Фридрих Нитше ўна як инсони оддӣ, балки “абаринсон” ё “фароинсон” аст. Ҳамин навъи зехниятсозӣ сабаби он гардидааст, ки мавҷи донишмандон ва ихтироъкорон ва нуҳбагони фарҳангие зуҳур намоянд, ки аз як тараф мушкили иқтисодию сиёсий ва иҷтимоии ҷомеаи худро камтар намуда, аз тарафи дигар барои онхони саодатмандӣ ва ҳамзистии осоиштаро ба миён оваранд.

Баръакс иддае аз ҷомеаҳои шарқӣ ҳамеша меҳоҳанд мӯқаддассозӣ қунанд ва ҳам ҷизро аз диду тафаккури “муъҷизасон” ҷилва диханд. Онхони ба ҷойи ҳуввияти миллӣ ҳуввияти динию бовармандиро тарҷех медиҳанд. Дар чунин навъи ҷомеа аввалан наметавон аз ҳакикати табиату ҷаҳон оғоҳии дуруст дарёфт. Инсони орӣ аз дарки дурусти табиату ҷаҳон наметавонад фарди оғаринанда бошад ва ҷизи наверо ба миён овард. Ҳамчунин фарди нооогоҳ, ки худро нашноҳтааст ба дарки миллияту маноғеъи миллӣ расида наметавонад. Аз ҷониби дигар ҳуди дарку фаҳми миллият низ на ба он фаҳмest, ки бардошти вожеӣ аз миллат онро талаб мекунад. Давлатмардони навъи ҷомеаи тассубиву хурофотӣ бешттар кушиш ба ҳарҷ медиҳанд, ки маноғеи маҳдуди замонии хешро химоят қунанд ва онро таквият баҳшанд. Зоро онхони меандешанд, ки ҳар замон агар мардум оғоҳу донишманд шавад, метавонад бо тавтеае онхоро аз кудрати сиёсий ба поён биёравад ва дар як маҳдудаи замон тамоми ҳашмату бузургии худро онхони аз даст диханд, чунин навъи рафтор ва тарсу вахшат дар зехнияти элитаҳои ҳукмрони сиёсии баъзе аз қишварҳои шарқӣ чунин ҳулосаеро ба вучуд меорад, ки боястӣ мардум дар нодонӣ, нотавонӣ ва хурофот гирифтор бошанд.

Исомиддин Шарифзода,

номзади илмҳои фалсафа,

мудири кафедраи гуманитарии

Донишгоҳи технологи Точикистон

Бознашр аз рӯзномаи

“Минбари халқ”, №29 аз 26 июли соли 2023